

κριτική

Του **Δημοσθένη Κούρτοβικ**

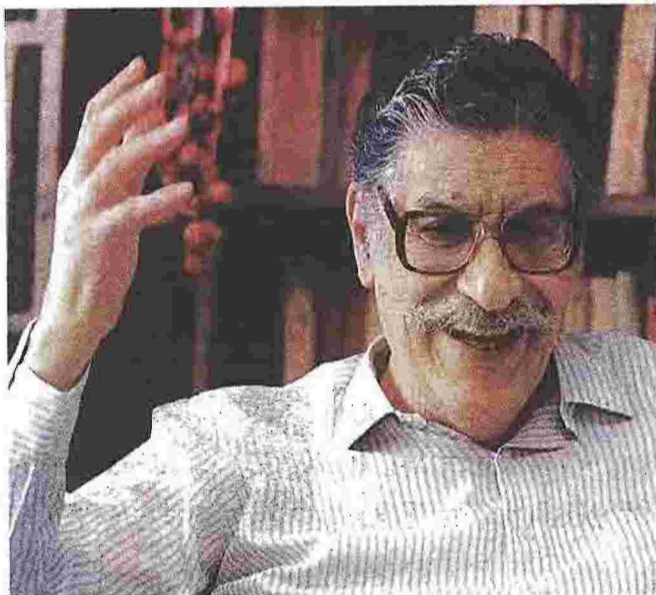
«Για όλα όσα τέλειωσαν χωρίς ελπίδα πια»

Ενας μονόλογος του Μανόλη Αναγνωστάκη μάς δίνει λαβή για να αναηλαθήσουμε το αίνιγμα της παραίτησής του από την ποίηση και να θέσουμε καινούργια ερωτήματα για τις πηγές της έμπνευσής του

Υπάρχουν δύο ποιητές μάς που με έκαναν ανέκαθεν να σπαζοκεφαλιάζω: ο Ανδρέας Κάλβος και ο Μανόλης Αναγνωστάκης (ο οποίος άλλωστε εκτιμούσε τον Κάλβο όσο κανένας άλλος Έλληνας ποιητής). Ο πρώτος και ο τελευταίος «κλασικός» της νεότερης ελληνικής ποίησης μου άφηναν μια παράξενη αίσθηση απόκρυψης. Η έμπνευσή τους έμοιάζε να έρχεται από κάπου πολύ πιο μακριά από εκεί όπου παρέπεμπε, με την πρώτη και τη δεύτερη ματιά, το ποιητικό έργο τους. Από πού όμως; Στη συνέντευξη που πήρε ο Μισέλ Φαίς από τον Αναγνωστάκη το 1992 και παρουσιάζεται σε αυτό τον μικρό τόμο ως μονόλογος (εύστοχα, γιατί ο λόγος του ποιητή, παρά την προφορικότητά του, είναι αναστοχαστικός και όχι συζητητικός), ο Αναγνωστάκης λέει ότι υπήρξε ένας αριστερόχειρας μαχητής, δηλαδή ανεσταλμένος, ακυρωμένος: έγραφε με το δεξί χέρι, γιατί έτσι του επέβαλαν από μικρή ηλικία, αλλά όλα τα άλλα τα έκανε με το αριστερό. Τέινω να βλέπω εδώ μια αλληγορία: η ποιητική γραφή δεν ήταν κάτι φυσικό και αυτονόητο γι' αυτό τον ποιητή, αλλά μια μορφή σωματικής αποξένωσης, μέσα από την οποία

έπρεπε να αναζητήσει έκφραση ο πρωτογενής εαυτός του. Ο Αναγνωστάκης αμφισβητεί τον χαρακτηρισμό του ως καθαρά πολιτικού ποιητή. Θεωρεί ότι είναι πολιτικός και ερωτικός μαζί. Αρκετοί ποιητές και συγγραφείς προσπάθησαν, όταν πέρασε η εποχή της ιδεολογικοπολιτικά στρατευμένης λογοτεχνίας, να υποβαθμίσουν το πολιτικό στοιχείο στο έργο τους και να τονίσουν το ερωτικό, ως διαχρονικότερο. Στην περίπτωση του Αναγνωστάκη όμως δεν πρόκειται για κίνηση τακτικής, αλλά για ειλικρινή έκφραση αυτογνωσίας. Πράγματι, η πολιτικότητα της ποίησής του δεν πήγαζε από ιδέες, ούτε καν από ηθικά συναισθήματα, αλλά από μια καθολικά ερωτική στάση, που στην εποχή της ποιητικής ακμής του δεν θα μπορούσε να μη συμπεριλαμβάνει, και μάλιστα ως ανώτερο τρόπο έκφρασης, την πολιτική πάλη για την αλλαγή του κόσμου. Όταν η υπόθεση της Αριστεράς εκφυλίστηκε σε γραφειοκρατικές διαδικασίες και μικρόψυχες κομματικές σκοπιμότητες, ο έρωτας πέταξε μακριά από την ιστορική κοίτη της. Ο Αναγνωστάκης δεν έπαιξε να ενδιαφέρεται για την πολιτική, αλλά δεν μπο-

ρούσε πια να εκφραστεί ποιητικά μέσα από την πολιτική. Διατήρησε βέβαια την ελπίδα του αληθινά ερωτικού ανθρώπου, που καταλήγει σχεδόν πάντα να «ελπίζει από απελπισία», όπως λέει ο ίδιος στις «Εποχές 2». Γι' αυτό και δεν είναι ποιητής της ήττας, όπως κατηγοριοποιήθηκε, αλλά της διάψευσης. Η διάψευση, όμως, κάνει κάτι που δεν συνεπάγεται αποराίτητα η ήττα: σημαδεύει το όριο της ποίησης. Εξηγεί αυτό την ουσιαστική απόσυρση του Αναγνωστάκη από την ποίηση μετά το 1971; Δεν θα μπορούσε άραγε ο έρωτάς του για τον κόσμο και τα πράγματα να βρει άλλα πεδία έκφρασης; Ο ίδιος πιθανολόγησε κάποτε, σε μια συνέντευξη του στη γαλλική «Libération», ότι απίτη της ποιητικής σιωπής του ήταν η διάλυση, με την πάροδο του χρόνου, των αυταπατών του για τις δυνατότητες της επικοινωνίας μέσω της ποίησης. Στη συνομιλία του με τον Φαίς, πάλι, λέει ότι η ποίηση προσιδιάζει στη νεανική ηλικία του ανθρώπου και της ανθρωπότητας, ότι τη σκυτάλη του έντεχνου λόγου παίρνουν αργότερα το μυθιστόρημα, το δοκίμιο, η κριτική. Οι δύο δηλώσεις δεν είναι ταυτόσημες, αλλά έχουν κάτι κοινό: εισάγουν έναν χρονικό,

Εξι χρόνια μετά τον θάνατο του Μανόλη Αναγνωστάκη (φωτογραφία), ένα μαγνητοφωνημένο ντοκουμέντο από το 1992 φέρνει στην επιφάνεια βιογραφικές, ποιητικές και πολιτικές εκμυστηρεύσεις του

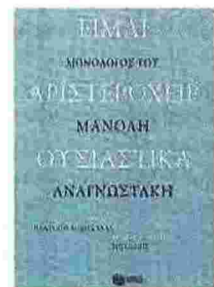
μεις της αδράνειας (οι φρασούλες «καλά είμαι εδώ» και «δόξα σοι ο Θεός» έχουν, σε αυτά τα συμφραζόμενα, σαφέστατα περιφρονητική χροιά), για τον Αναγνωστάκη είναι η μελαγχολική, αλλά προδιαγεγραμμένη και αναπότρεπτη κατάληξη των πραγμάτων – και των ελπίδων. Δεν είναι ζήτημα ηθικής ανεπάρκειας ή ελλιπούς φρονήματος, αλλά η ολοκλήρωση ενός κύκλου με το πέραςμα της ζωής στην εντροπία.

Ο σκεπτικισμός του Αναγνωστάκη, δηλαδή, δεν ήταν μια όψιμη εξέλιξη, που παρέλυσε τον ποιητή, αλλά μια πρώιμη αναγγελία, ενάντια στην οποία ο βαθιά ερωτικός εαυτός του εξεγέρθηκε γυρεύοντας, όπως έγραψε ο ίδιος, «ένα τίποτα για να πιστέψω πολύ και να πεθάνω». Και ήταν αυτή η αναζήτηση που γονιμοποίησε την ποίησή του. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο Αναγνωστάκης δεν ήταν μόνον ένας αριστερόχειρας μαχητής αλλά και ένας ποιητής μαχητής, με την έννοια ότι αυτό που αναζητούσε στην ποίηση, όπως και στην πολιτική, βρισκόταν στο πεδίο του μυστικισμού, ένα πεδίο στο οποίο ένας άνθρωπος τόσο δεμένος με τον κόσμο όσο αυτός (και, ως μη ξεχνάμε, ένας αριστερός της γενιάς του), δεν μπορούσε να επιτρέψει στον εαυτό του να εισχωρήσει. Ωστόσο, ποιητής και συγγραφείς με τέτοιες άλυτες αντιφάσεις είναι οι πιο ενδιαφέροντες.

θα έλεγε κανείς βιολογικό περιορισμό στην εγερτήρια δύναμη της ποίησης, μια εγγενή τάση της προς τη σιωπή, που δεν είναι «το τέλειο ποίημα», όπως πιστεύουν άλλοι ποιητές, αλλά η απροσάρθρωση της ποίησης από τη νομοτέλεια του κόσμου.

Μια τέτοια άποψη είναι πολύ παράξενη για έναν ποιητή. Και αυτό επαναφέρει στο μυαλό μου την υποψία ότι η πηγή της έμπνευσης του Αναγνωστάκη βρισκόταν πέρα από το περιεχόμενο της ποί-

ησής του, ότι ήταν, με μια έννοια, «ανήποικτική». Και νά που βρίσκω τώρα ένα κλειδί για τη διαλεύκανση του μυστηρίου. Είναι δύο πολύ γνωστά ποιήματα, το ένα του ίδιου του Αναγνωστάκη, το άλλο του Μιχάλη Κατσαρού. Φαίνεται να λένε το ίδιο πράγμα, να εκφράζουν την ίδια διάθεση. Και όμως... Φωνάζει ο Κατσαρός στο ποίημα «Η διαθήκη μου»: Αντισταθείτε/σ' αυτόν που χτίζει ένα μικρό σπιτάκι και λέει: καλά είμαι εδώ. / Αντισταθείτε σ' αυτόν που γύρισε πάλι στο σπίτι και λέει: Δόξα σοι ο Θεός... Και πάει λέγοντας, με τον ποιητή να κηρύσσει αντίστασή σε κάθε μορφή εφρουρασμού, συμβιβασμού, παραίτησης. Και τώρα ο Αναγνωστάκης στην «Αφιέρωσή»: Για τους ερωτευμένους που παντρεύτηκαν/Για το σπίτι που χτίστηκε/Για τα παιδάκια που μεγάλωσαν/Για τα πλοία που άραξαν/Για τη μάχη που κερδήθηκε/Για τον άσωτο που επέστρεψε/Για όλα όσα τέλειωσαν χωρίς ελπίδα πια. Και οι δύο ποιητές περιγράφουν την αποτελμάτωση της ύπαρξης με σχεδόν τους ίδιους όρους. Ενώ όμως για τον Κατσαρό η κατάσταση αυτή είναι καρπός ολιγοψυχίας, αφιλοδοξίας και άδοξης συνθηκολόγησής με τις δυνά-

Μανόλης Αναγνωστάκης
ΕΙΜΑΙ ΑΡΙΣΤΕΡΟΧΕΙΡ ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΑ
 ΠΡΟΛ. Π. ΜΠΟΥΚΑΛΑΣ
 ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ - ΕΠΙΜΕΤΡΟ
 Μ. ΦΑΪΣ, ΕΚΔ. ΠΑΤΑΚΗ,
 ΣΕΛ. 99, ΤΙΜΗ: 7 ΕΥΡΩ